

اسرار وقوف در عرفات

امیرالمؤمنین امام علی(علیه السلام) درباره راز وقوف در عرفات فرمود: عرفات خارج از مرز حرم است و مهمان خدا باید بیرون دروازه، آنقدر تضرع کند تا لایق ورود حرم شود. از این رو شب و روز عرفه دعاهای مخصوص دارد که جزو فضایل برجسته و وظایف مهم روز عرفه است. بنابراین، خداوند این گونه مهمانان خود را برای ورود در خانه‌ای که انبیا(علیهم السلام) به طهارت آن قیام و اقدام کرده‌اند: «وَعهدنا إلی ابراهیم واسمعیل أن طهراً بیّتی» 2 تطهیر و پاک می‌کند؛ زیرا خداوند در خانه پاک، تنها مهمانان پاک را می‌پذیرد.

اسرار عرفات فراوان است، و برخی از آنها که در حدیث شبلی 3 بدانها اشاره شده عبارت است از:

1 - وقوف در عرفات برای آن است که انسان به معارف و علوم دینی واقف شده و از اسرار الهی نظام آفرینش باخبر شود. بداند که خداوند به همه نیازهای او واقف و بر رفع همه آنها تواناست. خود را به خدا بسپارد و فقط او را اطاعت کند که طاعت او سرمایه و وسیله هر بی‌نیازی است: «وطاعته غنی» 4. از این رو امام سجّاد(علیه السلام) به سائلی که در روز عرفه گدایی می‌کرد، فرمود: وای بر تو! آیا در چنین روزی، دست نیاز به سوی غیر خدا دراز می‌کنی؛ در چنین روزی برای کودکان در رحم امید سعادت می‌رود: «ویحک! أغيرالله تسأل فی هذا الیوم. إنه لیرحی لهما فی بطون الحبالی فی هذا الیوم أن یکون سعیداً!» 5. کسی که در این جا از خدا غیر خدا را طلب کند زیان کرده است. امام سجّاد(علیه السلام) کسانی را که در چنین زمان و مکانی دست نیاز به سوی دیگران دراز می‌کنند، بدترین انسانها معرفی فرمود: «هؤلاء شرار من خلق الله. الناس مقبلون علی الله وهم مقبلون علی الناس» 6. 2 - حج گزار باید در آنجا بر این نکته عارف شود که خدای سبحان به نمان و آشکار و صحنه قلب او و رازهای آن و حتی آنچه برای خود او روشن نیست و به طور ناخودآگاه در زوایای روح او می‌گذرد آگاه است؛ یعنی سرزمین عرفات محل ادراک و شهود مضمون آیه کریمه «وان تجهر بالقول فإینه یعلم السر وأخفی» 7 است.

انسان اگر بداند که قلبش در مشهد و محضر حق است همان طور که خود را به گناهان جوارحی نمی‌آلاید، گناه جوانحی نیز نمی‌کند و قلبش را از خاطرات آلوده تنزیه می‌کند.

در حدیثی که متن آن در بحث از اعمال منا خواهد آمد، امام سجّاد(علیه السلام) فرمود: عصر روز عرفه و ظهر روز دهم که حاجیان در منا حضور دارند، خدای سبحان بر ملائکه افتخار می‌کند و می‌فرماید: اینان بندگان من هستند که از راههای دور و نزدیک با مشکلات بسیار به اینجا آمده و بسیاری از لذت‌ها را بر خود حرام کرده و بر شنهای بیابانهای عرفات و منا خوابیده و این چنین با چهره‌های غبارآلود در پیشگاه من اظهار عجز و ذلت می‌کنند. اینک به شما اجازه دادم تا سراپران آنان را ببینید. آنگاه ملائکه حق به اذن خداوند بر دلها و اسرار نمان آنها آگاه می‌شوند 8.

خدای سبحان به زائران راستین خانه خود مباحثات می‌کند، با اینکه عزت و فخر انسان در بندگی برای خدا و بودن تحت ربوبیت اوست؛ همانگونه که در مناجات امیرالمؤمنین علی(علیه السلام) آمده است: «إلهی کفی بی عیراً أن أکون لك عبداً وکفی بی فخرّاً أن تکون لی ربّاً أنت کما أحبُّ، فاجعلنی کما تُحبُّ» 9. گرچه فرشتگان تا حدودی از غیب باخبر و نسبت به بسیاری از مسائل ماورای طبیعت آگاهند، اما پرده پوشی و رحمت و لطف حق اجازه نمی‌دهد که حتی آنان نیز بسیاری از اسرار ما را بفهمند با اینکه آنها مأمور ثبت اعمال و خاطرات ما هستند. چنانکه امیرالمؤمنین امام علی(علیه السلام) به خداوند عرض می‌کند: خدایا! بعضی از اعمال و افکار ما را تنها تو شاهد بودی و اجازه ندادی حتی فرشتگان بر آنها آگاهی یابند: «والشاهد لما خفی عنهم وبرحمتک أختیته وفضلک سترته» 10. اما برابر حدیث مزبور، در روز عرفه و عید قربان ملائکه به اذن خداوند به نمان دل‌های زائران نظر کرده، می‌بینند که قلب عده‌ای بسیار سیاه است و دودهای سیاه از آنها برمی‌خیزد که از «نار الله الموقدة» آتی تطلع علی الأئدة» 11 است. خداوند به ملائکه می‌فرماید: اینان کسانی هستند که پیامبر را راستگو نمی‌دانند(معاذالله) و در اموری مانند جانشینی امیرالمؤمنین علی(علیه السلام) می‌گویند: رسول اکرم(صلي الله عليه و آله و سلم) از نزد خود این کار را کرده است! آنها بین قرآن و عترت جدایی انداخته و بعضی از امور را نمی‌پذیرند.

فرشتگان گروه دیگری را می‌بینند که دل‌هایشان بسیار نورانی است. خداوند در معرفی این گروه می‌فرماید: اینان مطیع خداوند و پیامبر او هستند. پیامبر را امین وحی می‌دانند و معتقدند که او از نزد خود هیچ نگفته و در همه مسایل و احکام الهی و از آن جمله در امامت و رهبری، سخنان و اقدام‌های او برابر وحی خداوند بوده است. راز این نکته، همان گونه که پیش از این به تفصیل بیان شد، این است که ولایت، سر همه اعمال است؛ مؤمنان راستین که هم به سر ولایت می‌رسند و هم به اسرار حج، به صورت انسان واقعی در سرزمین عرفات و منا ظهور می‌کنند و خدای سبحان در مقام فعل، به آنان فخر می‌کند. چنین انسان‌هایی فرشته‌میش و حتی برخی از آنها از فرشتگان بالاترند.

البته آنچه در این حدیث شریف بیان شد، مسئله‌ای تاریخی و از قبیل «قضیه فی واقعه» و منحصر به مراسم حج و روزهای عرفه و عید قربان نیست، بلکه این صحنه همیشه وجود دارد، نهایت اینکه جلوه تام آن در حج ظهور کرده است.

3 - شایسته است در روز عرفه حج گزار از «جبل الرحمة» 12 که در سرزمین عرفات واقع است بالا رفته 13، دعایی را که سالار شهیدان حسین بن علی(صلوات الله وسلامه علیه) در جانب چپ آن کوه روبه کعبه ایستاد و خواند 14، بخواند.

امام سجّاد(علیه السلام) فرمود: راز بالای کوه رحمت رفتن این است که انسان بداند خداوند نسبت به هر زن و مرد مسلمان رؤف و مهربان بوده و متولی هر زن و مرد مسلمان است. گرچه خدای سبحان نسبت به همگان ولایت تکوینی دارد و او ولی همه است: «هنالك الولاية لله الحق» 15 و گرچه رحمت عام خدا فراگیر و شامل همه موجودات است: «رحمتی وسعت کلّ شیء» 16 و «کتب ربکم علی نفسه الرحمة» 17 لیکن رحمت خاص او ویژه پرهیزکاران است: «رحمتی وسعت کلّ شیء فسأکتبها للذین یتقون» 18. مستفاد از مجموع دو آیه اخیر این است که خداوند بر خودش لازم کرده است که رحمت خاص را به پرهیزکاران عطا کند.

صعود بر جبل الرحمة، باید انسان را عارف به این سر کند که خداوند نسبت به مرد و زن «مؤمن» رحمت خاص و ولایت مخصوص دارد. نیل حج گزاران به چنین معرفتی در نحوه نگرش و ارتباط آنان با سایر افراد و جوامع تأثیر خواهد گذارد. 4 - بخشی از سرزمین عرفات منطقه‌ای است به نام «نمره» که مسجدی به این نام در آن واقع است. امام سجّاد(علیه السلام) در بیان راز این محدوده فرمود: معنای حضور در «نمره» این است که: «خدایا! من به چیزی امر نمی‌کنم، مگر این که قبلاً خود مؤتمیر باشم و از چیزی برحذر نمی‌دارم مگر اینکه خود قبلاً پرهیز کرده باشم».

توضیح اینکه، هر مسلمانی مکلف به امر به معروف و نهی از منکر است. ظاهر این حکم و بُعد فقهی‌اش آن است که کسی که عالم به حکم شرعی است باید شخصی را که عالماً عامداً آن حکم را رعایت نمی‌کند، از باب امر به معروف و نهی از منکر راهنمایی کند. البته امر به معروف و نهی از منکر غیر از تعلیم و موعظه و ارشاد است،

اگرچه ممکن است در بعضی موارد از مصادیق آنها باشد؛ زیرا امر به معرف و نهی از منکر، حتی اگر به نرمی بیان شود، جنبه ولایت و امریت دارد. در وجوب امر به معروف و نهی از منکر، عدالت و طهارت نفس آمر و ناهی از شرایط آن به‌شمار نیامده است، بلکه علم و آگاهی او از آن معروف یا منکر، و احتمال تأثیر امر و نهی او و مانند آن جزو شرایط است. اما باطن آن بر اساس رازی که درباره «نمره» بیان شد، به عدالت برمی‌گردد؛ یعنی آمر به معروف باید خود مؤتمر بدان بوده، ناهی و زاجر از منکر باید خود منتهی و منزجر از آن باشد؛ یعنی آنچه دیگران را بدان امر می‌کند، قبلاً خود عمل کرده باشد و آنچه دیگران را از آن منزجر و نهی می‌کند، خود قبلاً منزجر شده باشد. بنابراین، عدالت به عنوان سرّ امر به معروف و نهی از منکر در آمر و ناهی شرط شده است. 5 - وادی «نمره» که در حدیث شبلی از آن به عنوان «نمرات» نیز یاد شده نام منطقه‌ای وسیع در سرزمین عرفات است که تقریباً در سمتِ مماس عرفات با حرم است. امام سجّاد (علیه السلام) فرمود: هنگام ورود به این منطقه باید آگاه باشید که این سرزمین، سرزمین شهادت، معرفت و عرفان است. یعنی همان گونه که خدا و ملائکه شاهدند، این سرزمین وسیع نیز شاهد اعمال زائران خانه خداست و کاملاً آگاه است که حاجی با چه نیتی آمده و با چه انگیزه‌ای برمی‌گردد و به آن شهادت می‌دهد.

1 - کافی، ج 4، ص 224.

2 - سوره بقره، آیه 125.

3 - ر.ک: (حدیث شبلی).

4 - مفاتیح الجنان، دعای کمیل.

5 - وسائل الشیعه، ج 10، ص 28.

6 - بحار، ج 96، ص 261.

7 - سوره طه، آیه 7.

8 - بحار، ج 96، ص 259. متن کامل این حدیث در صفحات 441 - 443 خواهد آمد.

9 - بحار، ج 74، ص 402.

10 - مفاتیح الجنان، دعای کمیل.

11 - سوره همزه، آیات 6 - 7.

12 - «جبل الرحمة»، جدای از کوه‌های اطراف خود، در سرزمین عرفات واقع است. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) بر تخته‌سنگی از این کوه ایستاد و خطبه معروف عرفات را ایراد فرمود. همچنین سالار شهیدان امام حسین (علیه السلام) دعای بلند روز عرفه را در دامنه این کوه خواندند. بر قلّه جبل الرحمة، قبه‌ای به نام حضرت آدم (علیه السلام) قرار دارد که نمازگزاران در آنجا مکروه است.

13 - باید توجه داشت آنچه در متن درباره صعود بر «جبل الرحمة» بیان شده ناظر به حدیث شبلی است وگرنه بنا بر مشهور بین فقها، در روز عرفه بالا رفتن از این کوه مکروه است. در حدیث است که از امام کاظم (علیه السلام) سؤال شد: آیا وقوف بر جبل الرحمة در نظر شما محبوبتر است یا وقوف در دامنه و زمینهای پایین کوه؟ آن حضرت فرمودند: وقوف در دامنه (وسائل الشیعه، ج 10، ص 11). امام صادق (علیه السلام) فرمود: همه سرزمین عرفات، محل وقوف است، لیکن بهترین مکان برای وقوف، پایین کوه است: «عرفات کلاً موقوف و أفضل الموقوف سفح الجبل» (کافی، ج 4، ص 463). همچنین در روایت دیگری فرمود: هر چه به جبل الرحمة نزدیکتر باشد بهتر است: «عرفات کلاً موقوف و ما قرب من الجبل فهو أفضل» (وسائل الشیعه، ج 10، ص 19).

14 - مفاتیح الجنان، اعمال روز عرفه.

15 - سوره کهف، آیه 44.

16 - سوره اعراف، آیه 156.

17 - سوره انعام، آیه 54.

18 - سوره اعراف، آیه 156.

مأخذ: (صهای حج، ص 415).